

УДК 657.4

**В.В. Маліков, д-р наук з держ. управління, доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
м. Харків**

МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Постановка проблеми. Сьогодні актуальною проблемою можна вважати постійну забезпеченість та раціональне використання підприємствами матеріальних ресурсів, що є помітним чинником розвитку і вдосконалення виробництва. В умовах ринкової економіки істотно змінюється порядок постачання для підприємств енергоносіїв, комплектуючих виробів, матеріалів та сировини. Актуальнішим стає питання доцільного використання матеріальних ресурсів на підприємстві, що значно розширює зону селекції суб'єктів ринку сировини.

Головна мета здійснення на підприємстві аналізу виробничих запасів - це визначення на підприємстві (з погляду конкурентоспроможності його діяльності) рівня забезпеченості різноманітними матеріальними ресурсами, а також зниження собівартості перевезень та пошук резервів їх доцільного використання. Зазначимо, що у внутрішньогосподарському аналізі суттєво зростає значення розуміння нормативної бази матеріальних витрат.

Отже, для встановлення, як добре на підприємстві використовуються матеріальні ресурси, необхідно:

- сформулювати потреби в матеріальних ресурсах та можливості зниження виробничих запасів;
- установити зміну структури матеріальних запасів та встановити їх характер;
- оволодіти порядком умов поставок, обґрунтованості та розрахунком договорів на поставку матеріальних запасів;
- вивчити потребу в матеріальних ресурсах та важливість норм виробничих запасів;
- систематизувати заходи щодо зниження додаткових запасів матеріалів та наднормативних [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На забезпечення методологічної бази розвитку механізмів практики і теорії аналізу та обліку виробничих запасів націлені роботи таких видатних українських вчених, як М. Болюх, І. Бондар, В. Бурчевський, Ф. Бутинець, М. Горбаток, І. Чаюн, М. Чумаченко та ін.

Потрібно зазначити, що для вирішення задач обліку і аналізу виробничих запасів потрібні подальші наукові розробки та дослідження.

Важливими залишаються невирішені питання обрахунку матеріальних витрат в собівартості продукції, аналізу та обліку виробничих запасів; має місце неузгодженість управлінського, податкового і фінансового обліку на рівні підприємства.

Мета статті. Метою статті є розгляд існуючих підходів до виділення етапів аналізу виробничих запасів в науковій літературі; дослідження характеристики та висвітлення напрямів підвищення ефективності використання матеріально-виробничих запасів.

Виклад основного матеріалу. Проводячи аналіз проблеми виробничих запасів, необхідно розглянути сучасні підходи до виділення етапів цього процесу в науковій літературі.

Так, розглядаючи роботи І. Бондар та І. Чаюн, відзначимо, що вони відокремлюють наступні головні етапи аналізу виробничих запасів:

- аналіз запасів в межах середньодобового використання;
- аналіз спільного обсягу запасів та їх відповідності вимогам виробництва;
- аналіз чинників, які впливають на обсяг та структуру запасів;
- аналіз оборотності виробничих запасів;
- аналіз фінансування запасів та ефективності управління ними [2].

В своїй роботі М. Чумаченко та інші виділяють наступні етапи аналізу запасів: аналіз діючої системи використання матеріальних ресурсів; аналіз обґрунтованості та ефективності формування пакету договорів на постачання матеріальних ресурсів; аналіз шансів мобілізації виявлених запасів, підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Автори С. Баронгольц та Г. Тація вказують на такі провідні напрями аналізу виробничих запасів: аналіз постачання матеріалів та аналіз їх використання, аналіз виконання плану постачання матеріалів [4].

Дослідник К. Науменко, проводячи аналіз господарсько-виробничої діяльності підприємств, визначає лише два провідні фази аналізу запасів. Наприклад, виявлення напрямів економії матеріальних ресурсів та аналіз їх забезпечення резервами [4].

Відзначимо, що економічний аналіз є дуже важливим знаряддям пошуку внутрішньовиробничих резервів економії та ефективного використання матеріальних ресурсів.

Завданнями економічного аналізу виступають:

- дослідження реальності і якості планів матеріально-технічного забезпечення, аналіз їх впливу на здійснення та обсяг виробництва продукції, її собівартість і інші показники;
- оцінка попиту підприємства в матеріальних ресурсах;
- характеристика виконання планів використання матеріальних ресурсів;
- формулювання порядку факторів, які обумовлюють відхилення фактичних показників використання матеріалів від запланованих або від відповідних показників за попередній час;
- оцінка ступеня впровадження ефективності використання матеріальних ресурсів;
- чисельний вимір впливу чинників на відхилення показників;
- оцінка і виявлення внутрішньовиробничого потенціалу заощадження матеріальних ресурсів та розробка конкретних заходів щодо їх впровадження.

Варто зазначити, що для оцінки ефективності використання виробничих запасів впроваджується система окремих та узагальнюючих ознак.

Так, до узагальнюючих даних відносяться: матеріаломісткість, прибуток на одиницю матеріальних витрат, питома вага матеріальних витрат у собівартості продукції, коефіцієнт співвідношень ритмів зростання розміру виробництва та матеріальних витрат, коефіцієнт використання матеріалів [5].

Відомо, що матеріаловіддача визначається відношенням вартості виготовленої продукції до суми матеріальних витрат. Цей показник розкриває віддачу матеріалів, тобто скільки виготовлено продукції з кожної одиниці використаних матеріальних ресурсів (матеріалів, сировини, палива, та ін.).

Так, матеріаломісткість продукції – це співвідношення суми матеріальних витрат до вартості виготовленої продукції. Вона показує кількість матеріальних витрат на виробництво одиниці продукції.

Отже, питому матеріаломісткість можна обчислити як у натуральному, так і в умовно-натуральному та вартісному вираженні (це взаємозв'язок кількості витрачених виробничих запасів на виробництво одиниці продукції з кількістю виготовленої продукції цього виду) [6].

Коефіцієнт співвідношення матеріальних витрат і темпів зростання розміру виробництва визначається відношенням індексу товарної або валової продукції до індексу матеріальних витрат. Цей коефіцієнт характеризує в умовному вираженні динаміку матеріаловіддачі і, разом з тим, визначає чинники її зростання.

Фактичне значення матеріальних витрат у собівартості продукції обчислюється відношенням суми матеріальних витрат до абсолютної собівартості виготовленої продукції.

Коефіцієнт матеріальних витрат – це співвідношення фактичної суми матеріальних витрат до планової, перерахованої на реальний обсяг виготовленої продукції. Цей коефіцієнт показує, наскільки ощадливо використовуються матеріали в процесі виробництва та чи немає їх перевитрат у порівнянні з встановленими правилами.

Якщо коефіцієнт матеріальних витрат більше ніж одиниця, то це свідчить про неефективне використання матеріальних ресурсів на виробництво продукції, і, навпаки, якщо менше ніж одиниця, то матеріальні ресурси використовувалися ощадливо.

Показники матеріаломісткості застосовуються для розробки системи оцінки ефективності використання окремих видів матеріальних ресурсів (металомісткість, енергомісткість, сировинномісткість, паливомісткість та ін.), а також для оцінки рівня матеріаломісткості окремих виробів.

Матеріаломісткість може бути обчислена як у вартісному вираженні (співвідношення вартості всіх спожитих напівфабрикатів на одиницю продукції до ціни закупки), так і в натуральному чи умовно-натуральному вираженні (співвідношення кількості витрачених матеріальних ресурсів на виготовлення одного виду продукції до кількості випущеної продукції цього виду). Валова матеріаломісткість залежить від структури готової продукції, цін на матеріальні ресурси та відпускних цін на продукцію [3].

Головна увага приділяється дослідженню мотивів зміни питомих витрат сировини на одиницю продукції і пошуку резервів її зменшення. Кількість витрачених матеріальних ресурсів на одиницю продукції залежить від якості матеріалів, їх взаємозамінності, техніки і технології виробництва, системи матеріально-технічного постачання і виробництва, рівня фаху працівників, зміни правил списання відходів, витрат, втрат та ін. Отже, ці мотиви настають згідно актів про запровадження заходів, інформації про зміну нормативів витрат від впровадження заходів та ін.

Значущість матеріалів та сировини залежить від їхньої добротності, структури, збільшення цін на них у зв'язку з інфляцією, ринків сировини, транспортних та заготівельних витрат.

Зазначимо, що ефективність та її вплив на обсяг виробництва продукції та використання матеріальних ресурсів можна розкрити з різним ступенем деталізації. Факторами первинного рівня є зміна суми використаних матеріальних ресурсів та ефективність їх використання.

Для обчислення впливу факторів на обсяг випуску продукції можна використовувати методи ланцюгових замінів, абсолютних розбіжностей, відносних відмінностей, індексний та інтегральний методи.

Отже, якщо відомо, через що змінилася матеріаломісткість, легко підрахувати, як перетворився випуск продукції. Для цього необхідно взяти зростання матеріаловіддачі i -го чинника та помножити на фактичну суму матеріальних витрат. Зміна обсягу виробництва продукції за рахунок факторів, які встановлюють матеріаломісткість, визначається за допомогою ланцюгової підстановки.

Одним з показників ефективності використання матеріальних ресурсів є прибуток на одиницю матеріальних витрат. Підвищення його рівня позитивно характеризує роботу підприємства. У ході аналізу необхідно ознайомитися з динамікою даного показника, оцінити виконання його плану, виконати міжгосподарські порівняння і встановити чинники відхилень його розмірів.

В процесі аналізу фактичний рівень показників ефективності використання виробничих запасів порівнюють з базисним, вивчають їх динаміку і мотиви зміни, а також вплив на розмір виробництва продукції.

У ринкових відносинах слід ефективніше використовувати трудові, фінансові і матеріальні ресурси, поглиблювати систему управління, забезпечувати наукову обґрунтованість та оптимальність прийняття рішень, примножувати господарську зацікавленість у досягненні найбільших господарських результатів при найменших витратах, при високому рівні якості, посилювати контроль за ходом здійснення запланованого, піднімати рівень економічної роботи у всіх галузях економіки.

Дуже важливе місце в удосконаленні економічної систематичності управління та підвищенні рівня прибуткової роботи займає економічний аналіз.

Для підвищення рівня аналізу використання матеріальних ресурсів в процесі виробництва, перш за все необхідно чітко визначити мету аналізу і завдання, які сприяють її досягненню.

Аналіз раціонального використання матеріальних ресурсів має дати відповідь на питання про справжній стан їх використання.

Мета аналізу показників використання виробничих резервів полягає у зниженні елементу матеріальних витрат в собівартості продукції.

Існує багато методик проведення аналізу використання виробничих запасів, в яких пропонуються різні показники і фактори, що впливають на його ефективність. Це потребує розмежування матеріаломісткості як взаємозалежності всіх матеріальних витрат від розміру випущеної

продукції у вартісному вираженні на предметну одиницю продукції, а також на одиницю впливу.

Відображення тієї чи іншої економічної події за допомогою показників, які б відображали характерні атрибути без найменших помилок, практично нездійсненне. Через це будь-який показник має частину умовності.

Першу групу складають первинні показники матеріальних витрат: загальні та питомі витрати, матеріаломісткість, коефіцієнти корисного використання матеріальних цінностей, витратний коефіцієнт вибуття продукції [2].

Друга група – це розрахунково-аналітичні показники. Вони є похідними від первинних та використовуються при кількісному аналізі структури та динаміки матеріальних ресурсів. Це, насамперед, різні економічні показники для умовного зрівняння норм і реальних витрат, витрат поточного і минулих стадій; для реєстрації структурних коливань тощо.

Аналізуючи викладене, бачимо, що всі автори групують показники за різними ознаками. Майже всі вони з числа показників використання матеріальних ресурсів розглядають показник матеріаломісткості, тоді як він є лише одним з узагальнюючих показників використання виробничих запасів.

Матеріаловіддача дозволяє не лише розглянути зміни фактичного рівня використання ресурсів в порівнянні з останніми періодами, але й сформулювати резерви зростання розмірів виробництва. Характерна вага матеріальних витрат у собівартості продукції віддзеркалює не тільки рівень використання матеріальних ресурсів, але й структуру виробництва продукції, тобто визначає рівень матеріаломісткості.

У ході аналізу необхідно встановити, чи впроваджуються науково-технічні досягнення, направлені на підвищення ефективності використання матеріалів, чи створені для цього необхідні засоби праці, високоекономічні системи машин, економічні, безвідходні та технологічні процеси.

Зменшення матеріаломісткості залежить і від підвищення рівня конструкторських розробок, в тому числі з удосконалення технологій виробництва та підвищення якості матеріалів.

Важливим розділом аналізу є дослідження заходів, спланованих підприємством зі зменшення витрат матеріалів на всіх періодах їх обробки, зберігання та перевезення, більш повному використанню у виробництві вторинних ресурсів і супутніх продуктів.

Недоліки в постачанні, зменшення обсягів матеріалів у щоденних запасах та перевитрати матеріалів при їх використанні можна

відшкодовувати за рахунок їх економії у виробничому процесі, але для цього треба розробити механізм підвищення використання матеріальних ресурсів на основі різноманітних показників, наприклад, таких як: матеріаломісткість продукції, коефіцієнт використання продукції; матеріаловіддача, коефіцієнт оборотності, кількість оборотів.

Розрахунок коефіцієнта оборотності резервів та тривалості обороту відбувається на основі даних звітності. Коефіцієнт оборотності резервів (коефіцієнт інтенсивності використання) розраховується відношенням собівартості реалізованої продукції за звітний період до вартості виробничих запасів [7].

Рівень оборотності виробничих запасів важливою мірою залежить від галузевих особливостей. Тривалість обороту виробничих запасів характеризує кількість діб, які необхідні для трансформації виробничих запасів у фінансову форму та є величиною інверсійною до коефіцієнта оборотності.

Висновки. В результаті дослідження можна зробити висновок, що для підвищення на підприємстві ефективності використання матеріально-виробничих запасів можливо запропонувати:

- з’ясувати перспективи придбання або залучення на умовах лізингу найбільш економічних та ефективних видів устаткування;
- розглянути норми витрат матеріальних ресурсів на одиницю продукції;
- оцінити провідних постачальників сировини та устаткування для зменшення ризиків, проаналізувати можливість окремих закупівель у виробників необхідної сировини і матеріалів та зменшити кількість посередників;
- оцінити шанси зниження втрати сировини у відходах виробництва.

Зазначимо, що розглянуті напрями є найбільш перспективними для подальших наукових досліджень з цієї проблематики.

Бібліографічний список: 1. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖІТІ, 2009. – 672 с. 2. Чаюн І.О. Управління матеріально-технічним забезпеченням підприємства: навч. посібник / І.О. Чаюн, І.Ю. Бондар. – К.: Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2002. – 111 с. 3. Болюх М.А. Економічний аналіз: навч. посібник / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток та ін.; за ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2003. – 556 с. 4. Даньків Й.Я. Бухгалтерський облік у галузях економіки / Й.Я. Даньків, М.Р. Лучко, М.Я. Остап’юк: Видавництво «Знання», 2005 – 206 с. 5. Білова Н. Надходження запасів: податковий та бухгалтерський

облік / Н. Білова, Н. Дзюба, І. Хмелевський // Податки та бухгалтерський облік (укр.). – 2006. – № 88. – С. 14–46. 6. Скирпан А.Г. Бухгалтерський облік: навч. посібник / А.Г. Скирпан. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 395 с. 7. Івахненко В.М. Курс економічного аналізу: навч. посібник / В.М. Івахненко. – К.:Знання. – Прес., 2008. – 207с.

Маликов В.В. Методология анализа эффективности использования производственных запасов на предприятии. В статье рассмотрены существующие подходы к выделению этапов анализа производственных запасов в научной литературе, исследованы характеристики и отражены направления повышения эффективности использования материально-производственных запасов. Вместе с тем в статье детально рассмотрена система отдельных и обобщающих признаков оценки эффективности использования производственных запасов, а именно: материалоёмкость, прибыль на единицу материальных затрат, удельный вес материальных затрат в себестоимости продукции, коэффициент соотношения ритмов роста размера производства и материальных затрат, коэффициент использования материалов. Освещаются теоретические основы анализа рационального использования материальных ресурсов, методик проведения анализа. Особое внимание уделяется показателям материалоёмкости продукции, коэффициенту использования продукции; материалоотдаче, коэффициенту оборотности, количеству оборотов. Исследуются мероприятия, которые планируются предприятием по уменьшению затрат материалов на всех стадиях их обработки, хранения и транспортировки, по более полному использованию в производстве вторичных ресурсов и сопутствующих продуктов.

Malikov V. The Methodology of Efficiency of the Production Funds Use at an Enterprise Analysis. The existing approaches to separation of the production stocks analysis stages in scientific literature are considered, the characteristics are investigated, and the trends of rising of material and production stocks usage efficiency are reflected in the article. At the same time the system of the separate and generalizing signs of production stocks usage efficiency evaluation, scilicet: material capacity, profit per the unit of material expenses, specific gravity of material expenses in production cost, a coefficient of production dimensions growth pace and material expenses ratio, a coefficient of materials usage is considered in detail in the article. Apparatus of the analysis of the material resources rational usage, of the analysis carrying out methods are being elucidated. Special attention is given to the activities of production material capacity, a production usage coefficient; to material efficiency, a coefficient of negotiability, a number of overturns.

